

Inleiding Digitale economie

Krista Bruns

Technologische ontwikkelingen en de economische wetenschap zijn altijd nauw aan elkaar verbonden geweest. De basis van het kapitalisme en het consumeren zoals we het nu kennen, werd gelegd in de Ford fabriek. In de jaren 70, door de uitvinding van de eerste microchip, kwam een grote automatisering golf op gang. Waar het in deze periode nog voornamelijk ging om het vervangen van arbeid door kapitaal in (delen van) het fysieke productieproces, zijn we nu aangekomen bij een golf van technologische ontwikkelingen die worden samengevat als 'digitalisering'. Tijdens deze nieuwe fase raakt de link met de fysieke wereld echter steeds diffuser, of verdwijnt deze helemaal. Digitale diensten nemen een steeds omvangrijkere rol in nationale economieën in, en de grootste en snelst groeiende bedrijven zijn de techgiganten wiens producten niet alleen abstract zijn, maar dikwijls ook nog gratis. Of nou ja, gratis; Shoshana Zuboff (2019) weerlegt in haar boek het veelgehoorde credo 'als je niet betaalt, ben je het product'. Wij consumenten zijn niet het product, maar onze gebruikersgegevens zijn de grondstoffen voor de nieuwe monopolisten, de Surveillance Capitalists. Deze grondstoffen worden zonder toestemming of tegenbetaling van ons geroofd, als een soort nieuw kolonialisme. Zuboff beargumenteert dat overheden zelf ook te afhankelijk zijn geworden van het Surveillance Capitalism en daardoor niet ingrijpen waar dat wel nodig is.

Alle golven van technologische ontwikkelingen hebben in gemeen dat ze gepaard gaan met een zekere ontwrichting van de dan geldende sociale structuren, met 'creatieve vernietiging' en met vormen van marktfalen. Dit betekent dat er ook een rol is weggelegd voor overheden. In dit themanummer zien we enkele vormen van marktfalen terug en worden oplossingen nader beschouwd. Maar digitalisering levert zeker niet alleen maar negatieve externaliteiten op. In veel gevallen worden consument en producent, of werkgever en werknemer, dichter bij elkaar gebracht en gaan transactiekosten omlaag. Ook kunnen processen zo worden ingericht dat frauderen nagenoeg onmogelijk is. Dit biedt juist weer kansen en ook hier besteden we aandacht aan in dit themanummer.

Maarten ter Huurne geeft inzicht in de fundamentele kenmerken achter transacties in de deeleconomie. De afgelopen eeuwen heeft zich een trend van minder sociale controle en meer individualisme afgetekend, waarbij we als consumenten vertrouwen ontleenden aan instituties, strenge formele eisen en grote (keur)merken. De deeleconomie zet deze wereld op zijn kop, doordat we als consumenten juist weer direct met elkaar ruilen en handelen. Een auto uitlenen aan iemand die je helemaal niet kent, of een maaltijd kopen die niet in een professionele keuken bereid is, waar komt dat vertrouwen tussen consumenten bij C2C (consumer-to-consumer) transacties eigenlijk vandaan? Ter Huurne onderzoekt gebruikersprofielen van aanbieders in de deeleconomie en vindt dat reputatie het gebruik

van actoren verhoogt, dat taalgebruik kan leiden tot een hogere gepercipieerde competentie en betrouwbaarheid en dat gebruikers op sommige platformen een groot gemeenschapsgevoel hebben, maar op andere platformen niet. Ook is er een verschil in gemeenschapsgevoel tussen aanbieders en consumenten. Als dit gemeenschapsgevoel aanwezig is, leidt het net als in traditionele markten tot een hogere mate van vertrouwen. Ter Huurne concludeert met de aanbeveling om de mechanismen achter vertrouwen te begrijpen, zodat er stappen gezet kunnen worden richting een gerechtmatigd gevoel van vertrouwen. Ook wijst hij op de heterogeniteit tussen verschillende markten in de deeleconomie, waardoor er nog veel kansen voor toekomstig onderzoek zijn.

Veel raakvlakken zijn er tussen dit artikel en het artikel van Martijn Arets en Koen Frenken. Zij gaan dieper in op het fenomeen platformcoöperaties. Dit zijn platformen die beheerd worden en in eigendom zijn van de gebruikers zelf. Een vorm van marktfalen ontstaat doordat de grotere huidige platformen vaak kenmerken hebben van een natuurlijk monopolist. Het is aantrekkelijk om diensten af te nemen bij het platform dat al de grootste marktpenetratie heeft. Het onderzoek richt zich specifiek op klusplatformen. Deze worden vaak in verband gebracht met enkele maatschappelijke problemen, zoals de groei van het aantal schijnzelfstandigen, beperkte sociale bescherming en onderbetaling van platformwerkers en een onduidelijke juridische status. Arets en Frenken onderzoeken of platformcoöps een levensvatbaar alternatief zouden kunnen worden voor commerciële platformen in de kluseconomie, waardoor de macht weer meer bij de gebruikers zou komen te liggen. De auteurs laten met behulp van vijf succesfactoren zien welk type diensten en activiteiten zich het beste zouden lenen voor platformcoöps en komen tot concrete aanbevelingen. Tot slot laten zij zien dat er nog veel open vragen zijn omtrent klusplatformen, waarbij het wel of niet reguleren en duidelijkheid verschaffen omtrent de juridische status door overheden een cruciale rol gaan spelen.

Deze vragen in gedachte houdende kunt u logisch verder lezen in het stuk van Gelijk Werner en Paul de Bijl. De analogie van marktfalen in de publieke sector is overheidsfalen. De auteurs stellen de vraag of het eigenlijk wel wenselijk is dat overheden ingrijpen in markten waarvan platformbedrijven marktmeester (regulator) zijn. Nieuw in de literatuur is het inzicht dat platformen zich onderscheiden van traditionele bedrijven in de zin dat ze niet enkel deelnemen aan markten waaraan overheden regels opleggen. De platformen zijn niet neutraal en reguleren het economisch verkeer op hun marktplaatsen, onder andere door kwaliteitsmonitoring, mededingingsbeleid en prijsregulatie. In sommige gevallen zal het in het belang van het platformbedrijf zijn om een marktfalen te repareren en is ingrijpen van een overheid dus niet nodig. Het oplossen van het marktfalen en het verlagen van de transactiekosten is zelfs hetgeen waar de platformen hun bestaansrecht aan ontlenden. Het platform kan hierin een comparatief en een informatievoordeel hebben ten opzichte van overheden. Werner en De Bijl laten zien wat de beleidsopties zijn voor overheden in verschillende type markten, waarbij in sommige gevallen het terugtrekken uit een markt waar een platform actief is juist tot betere uitkomsten kan leiden.

Een ander veelbesproken thema als het gaat om digitalisering is dat van ICT-projecten van de overheid. Waar innovatie in de private sector vaak tot stand komt door experimenteren, is dit voor de overheid lastig: het gaat om grote ICT-systemen met miljoenen gebruikers, waarop kleine veranderingen al gauw tot complexe problemen kunnen leiden. Carl Koopmans, Menno van Benthem, Walter Hulsker en Wim Spit laten zien hoe maatschappelijke kosten-baten analyses (MKBA) kunnen worden ingezet om het risico op falen van ICT-projecten van de overheid te verkleinen. Cruciaal hierbij is het herkennen van de verschillende typen onzekerheden; kennisonzekerheid, beleidsonzekerheid en toekomstonzekerheid. De MKBA kan helpen om deze drie vormen voor het specifieke project in beeld te brengen. De auteurs besluiten hun betoog met een concrete aanbeveling voor overheden. ICT-projecten moeten niet te groot worden opgezet, er moet rekening gehouden worden met verschillende scenario's en flexibiliteit daaromheen worden ingebouwd.

Als de overgang naar een nieuw ICT-systeem voor één overheid al gekenmerkt wordt door vele onzekerheden en grote complexiteit, dan is het wel voor te stellen dat de overgang naar een nieuw wereldwijd belastingstelsel al helemaal geen sinecure is. De huidige vennootschapsbelasting kent vele onvolkomenheden en leidt bijvoorbeeld tot hoge administratieve lasten en/of dubbele belasting voor bedrijven die internationaal opereren, biedt mogelijkheden voor belastingontwijking en internationale mismatches en sluit steeds slechter aan bij de 'digitale economie' om ons heen. Daarom wordt er al jarenlang in EU- en OESO-verband onderhandeld over mogelijke nieuwe oplossingen. Maarten de Wilde heeft in zijn proefschrift uit 2015 laten zien hoe de wereldwijde taart van winstbelastingen anders verdeeld zou kunnen worden. In zijn oratie gaat hij verder in op de ontwikkelingen van de afgelopen jaren omtrent belasting en de digitale economie, BEPS (het grote belastingontwijkingsproject van de OESO) en legt hij op een fundamentele manier uit waar het in deze discussies misgaat en hoe men tot een internationale oplossing zou kunnen komen.

Een andere hoofdbreker voor overheden is de opkomst van cryptovaluta, zoals de Bitcoin. Na de financiële crisis wordt goed zicht gehouden op traditionele financiële instellingen en worden deze sterker gereguleerd. Deze instellingen worden echter bedreigd door cryptovaluta, die een potentieel efficiënter alternatief voor geldtransacties bieden. Daarnaast worden deze cryptomunten gebruikt voor illegale doeleinden en door anti-establishment bewegingen en zijn ze een lucratief instrument voor financiële speculatie. Hanna Deleanu, Femke van Esch en Rients Galema onderzoeken of verschillen tussen landen in de mate van handel in cryptovaluta verklaard kunnen worden door culturele waarden uit de Hofstede-index. De auteurs onderzoeken dit in twee stappen; een Probitregressie laat zien wat voorspelt of een land cryptovalutabeurzen heeft of niet en een volumeregressie laat zien wat de hoeveelheid handel beïnvloedt. De auteurs vinden dat machtsafstand en individualiteit positief gerelateerd zijn aan de handel in cryptovaluta, terwijl er in landen met een hoge mate van onzekerheidsvermijding minder gehandeld wordt.

De angst voor nieuwe technologieën (technofobie) uitte zich de afgelopen 20 jaar ook in de creatieve industrie. De mogelijkheid tot het inlezen van muziek, films en boeken naar computers opende de poorten voor online en digitaal versturen van deze producten en dit gebeurde niet altijd legaal (piraterij). Na deze verschuiving van analoge naar digitale consumptie, voltrok zich de laatste jaren een tweede verschuiving, van eigendom naar toegang. Streamen werd steeds populairder vergeleken met het downloaden van bestanden. Joost Poort, Martin van der Ende en Anastasia Yagafarova beschrijven aan de hand van de uitkomsten van consumentenenquête's hoe de markt voor dit type auteursrechtelijke materialen zich tussen 2012 en 2017 heeft ontwikkeld. Een wellicht verrassende uitkomst is dat voor alle soorten materialen geldt dat de fysieke producten op hun retour zijn, terwijl het gebruik van legale onlinekanalen toeneemt. Voor muziek en video geldt dat ook de omzet uit deze kanalen steeds meer toeneemt, maar voor e-books lijkt het verdienmodel nog niet echt te lopen en loopt de omzet zelfs terug. In zijn algemeenheid geldt, dat verkopers van auteursrechtelijke producten niet alleen maar te vrezen hebben van digitalisering, maar dat er ook een markt is voor deze nieuwe vorm van dezelfde producten.

Verandering is de enige constante, maar die verandering komt vaak in de vorm van nieuwe wijn in oude zakken. Technologische ontwikkelingen brengen kansen en vooruitgang op macroschaal, maar zijn niet neutraal en kunnen op micro- en tijdelijke schaal ook bedreigingen vormen. Aan economen de schone taak om deze nieuwe ontwikkelingen met onze traditionele gereedschapskist te benaderen en te analyseren wanneer markten goed functioneren en wanneer overheidsingrijpen gewenst is. TPEdigitaal – what's in a name - heeft zich aan dit onderwerp gewaagd en schotelt u deze reeks artikelen voor met een verscheidenheid aan onderwerpen en methoden. De economische wetenschap kan zichzelf echter ook niet onttrekken aan innovatie, zo blijkt wel uit bewegingen als 'Rethinking Economics'. Maar daarover wellicht een andere keer meer.

Referenties:

Zuboff, S., 2019, *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. Profile Books.